

ОЦІНКА КРИЗОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

© Мельниченко О. О., 2016

Доведена актуальність оцінки кризового стану підприємства у сучасних умовах господарювання, що характеризуються нестабільністю політичної ситуації та поширенням кризових явищ в економіку України. Завданням такої оцінки повинна бути раннє виявлення кризових явищ з метою їх своєчасного подолання. Розглянуті такі методи оцінки кризових явищ, як коефіцієнтний аналіз, таксономічний аналіз, оцінка вартості підприємства, моделі діагностики банкрутства, методика Д. А. Шеремета, матриця фінансової стратегії Франсона-Романе, оцінка за допомогою інтегральних показників, охарактеризовані їх переваги та недоліки. Запропонована методика оцінки кризового стану підприємства, що враховуватиме виділення елементів економічної системи підприємства за окремими бізнес-процесами, що відповідають стадіям операційного циклу, в яких зародилася криза, та дає змогу визначити ступінь глибини кризових явищ на підприємстві. Особливістю методики є те, що поряд з оцінкою кризових явищ за фінансовими показниками, які є ретроспективними, вона передбачає оцінку кризових явищ, що можуть виникати під час виконання таких бізнес-процесів, як маркетинг, постачання, виробництво, збут та розрахунки. Результатом використання запропонованої методики повинно бути визначення інтегрального показника оцінки кризового стану підприємства. Такий підхід дасть змогу виявити ознаки кризових явищ на ранніх стадіях до того, як вони встигнуть відобразитися на фінансових показниках діяльності підприємства.

Ключові слова: криза, антикризове управління, оцінка кризового стану, бізнес-процеси, підприємство.

O. Melnychenko

Kharkiv National Automobile and Highway University

EVALUATION OF ENTERPRISE CRISIS STAGE

© Melnychenko O., 2016

This paper proves the relevance assessment of the crisis stage of the company in current economic conditions, which are characterized by the instability of the political situation and the spread of the crisis in the Ukrainian economy. The objectives of this assessment should be the early detection of the crisis with a view to timely address. The article discussed such methods for evaluating the crisis as a ratio analysis, taxonomic analysis, valuation of companies, bankruptcy model of diagnosis, method of D. Sheremet, matrix of Franchon-Romane (matrix of financial strategy), evaluation using integral indicators, also their advantages and disadvantages are characterized. The paper proposes a method of estimating the crisis stage of the enterprise, which will take into account the allocation of enterprise economic system elements of individual business processes that meet the operational stages of the cycle, which originated in the crisis, as well as the degree of the depth of the crisis in the company. A feature of the technique is in that, along with the assessment of the crisis by financial indicators, which are retrospective, an assessment of the crisis objects is held, which may arise in the performance of business processes such as marketing,

purchasing, production, sales and settlements. The results of using the proposed method should be the definition of the integral index of evaluation of the crisis stage of the enterprise. Such an approach would be a sign of the crisis at an early stage before it has time to be displayed on the financial performance of the company.

Key words: crisis, crisis management, assessment of the crisis, business processes, enterprise.

Постановка проблеми. Сьогодні промислові підприємства стикаються з впливом негативних явищ в економіці України. Це спричиняє підвищення імовірності виникнення криз у їхній діяльності, що проявляється у зниженні фінансових результатів, стійкості, якості трудових ресурсів, погіршенні взаємовідносин з постачальниками та споживачами продукції. Сьогодні багато підприємств межують з банкрутством. Це пояснюється їх неплатоспроможністю, високим рівнем оподаткування, а також скороченням ринку збуту продукції або послуг. Більшість з них не може стабілізувати своє становище і продовжувати господарську діяльність. Це актуалізує проблему запровадження ефективної системи антикризового управління суб'єктів господарювання, що має починатися з оцінки ймовірності настання кризового стану на підприємствах. Тому діагностика господарського стану підприємства та раннє виявлення ознак кризових явищ є важливим завданням управління у поточних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему виявлення кризового стану підприємства розглядають праці таких вчених, як Альтман Е., Бівер У., Бочарова Н. А., Вербицька Ю. С., Городня Т. А., Даніч В. М., Дмитрієва О. А., Дядюк М. А., Єніна-Березовська А. А., Зайцева О. П., Кадиков Г. Г., Круглова О. А., Ліс Р., Негашев Є. В., Пархоменко Н. О., Піддубчишин О. М., Сайфулін Р. С., Спрингейт Г., Тафлер У., Терещенко О. О., Федотова К. О., Шеремет А. Д.

Проаналізувавши результати досліджень учених, можна виділити такі основні підходи до оцінки імовірності настання кризового стану підприємства та ідентифікації кризових явищ на ньому.

Найпростішим методом визначення ступеня наближення господарського стану підприємства до кризового є коефіцієнтний аналіз, що передбачає застосування сукупності фінансово-економічних показників діяльності підприємства, що характеризують різні аспекти його діяльності. До таких показників переважно зараховують коефіцієнти ліквідності та платоспроможності (абсолютної, фінансової, загальної ліквідності) майнового стану (фондовіддача, фондомісткість, фондоозброєність), структури капіталу (коефіцієнти автономії, співвідношення позикових і власних коштів, забезпеченості запасів і витрат власними джерелами), рентабельності (продаж, капіталу, необоротних активів, власного капіталу, оборотного капіталу) та ділової активності підприємства (коефіцієнт оборотності та період обороту усього капіталу, основних засобів, власного капіталу, дебіторської заборгованості, кредиторської заборгованості, запасів, готової продукції, грошових коштів). Для кожного коефіцієнта встановлені нормативне значення, що відповідає граничному стану підприємства, перетин якого свідчить про початок кризових явищ, або рекомендований напрям динаміки показника. Під час проведення коефіцієнтного аналізу здійснюється комплексний аналіз показників, їх порівняння з нормативними значеннями, рейтингова оцінка підприємств за обраними показниками. Такий метод є простим у використанні, проте потребує здійснення узагальнених висновків за результатами розрахунку великої кількості показників, що може мати суб'єктивний характер. Тому науковці застосовують таксономічний аналіз із використанням обраних коефіцієнтів, що дає змогу визначити єдиний показник оцінки – коефіцієнт таксономії, який забезпечує однозначність оцінки, проте не враховує вагомості показників та специфіки діяльності підприємства.

Для забезпечення взаємозв'язку оцінки кризового стану підприємства із його зовнішнім середовищем та врахуванням його іміджу, що є відображенням уявлення сторонніх зацікавлених осіб щодо стабільності його роботи, може застосовуватися оцінка вартості підприємства та оцінка вартості його корпоративних прав. Але така оцінка націлена на думку зовнішнього користувача і не враховує об'єктивного стану поширення кризових явищ всередині підприємства, що можуть бути латентними на початковому етапі.

Найвідомішим методом оцінки кризового стану підприємства є застосування моделей діагностики банкрутства. Найвідомішими з них є двофакторна та п'ятифакторна моделі Альтмана, модель Тафлера, модель Ліса, модель Іркутської державної економічної академії, модель Creditmen, модель Зайцевої, модель Сайфуліна та Кадикова, модель Спринггейта, модель Терещенко, чотирифакторна R-модель, модель Бівера. Перевагою моделей є простота розрахунків та однозначність висновків. Недоліком моделей є те, що нормативні значення розрахованих за ними показників, що визначають імовірність банкрутства на підприємстві, визначалися за емпіричними даними певної вибірки підприємств, тому вони можуть давати хибні прогнози в ситуації, що відрізнялася від умов, що склалися на момент розроблення моделі. До того ж моделі не враховують регіональної та галузевої специфіки підприємств, а також окремих аспектів їхньої діяльності.

Причиною погіршення фінансових показників може бути, наприклад, накопичення короткострокової заборгованості на фінансування обігового капіталу. Враховує цю проблему під час визначення ступеня кризи на підприємстві А. Д. Шеремета. За розробленою ним методикою стан підприємства можна вважати кризовим, якщо йому недостатньо власних коштів, короткострокових зобов'язань та тимчасово вільних коштів на покриття запасів у розмірі, необхідному для початку наступного виробничого циклу. Також під час оцінювання господарського стану підприємства повинна бути врахована можливість отримання коштів від операційної та фінансової діяльності, що розглянута у методиці Франсона-Романе під час побудови матраці фінансової стратегії. На думку учених, кризовий фінансовий стан підприємства настає, тоді коли чистий приток грошових коштів до підприємства має від'ємне значення.

Загальним недоліком зазначених методів є те, що майже усі показники, що використовуються під час проведення аналізу, характеризують лише фінансовий стан підприємства. Передбачається, що стан підприємства можна вважати кризовим, якщо воно має негативні фінансові результати або значне погіршення фінансових індикаторів. Проте фінансові показники за своєю сутністю є ретроспективними, тобто за ними можна визначити кризовий стан підприємства, коли кризові явища, що виникли у виробничій, комерційній, постачальницькій діяльності, відобразилися на його фінансових результатах. Тобто такий аналіз не дає змоги виявити кризу на підприємстві на її ранніх стадіях.

Тому у науковій літературі в останні роки набули популярності інтегральні показники для визначення кризового стану підприємства, що дають змогу усунути неоднозначність впливу окремих чинників на досліджуване явище та отримати точний висновок щодо стану та тенденцій розвитку об'єкта дослідження. Інтегральний показник може включати показники матеріально-технічних ресурсів, менеджменту персоналу підприємства та разом з іншими – фінансові показники. Такий аналіз уможливить виявити кризові явища у постачанні, роботі з персоналом, забезпеченні виробничими потужностями, тобто є повнішим порівняно з методами, що використовують лише фінансові показники.

Ми погоджуємося з таким підходом, проте, на наш погляд, залишається відкритим питання складу інтегрального показника. На нашу думку, доцільно, щоб його складові показники відповідали авторському визначенню кризи на підприємстві, згідно з яким криза на підприємстві – це стан підприємства, що характеризується різким погіршенням господарських показників його діяльності, викликаним загостренням суперечностей підприємства із зовнішнім середовищем, або у його внутрішньому середовищі, що спричинені невідповідністю виконання окремих бізнес-процесів підприємства, серед яких управління, маркетинг, постачання, виробництво, збут, проведення розрахунків, що відповідають сучасним умовам господарювання, що різко змінилися внаслідок інноваційного або інформаційного розвитку, та розробленій моделі антикризового управління бізнес-процесами підприємства [12, 13].

Постановка цілей. Мета роботи – розробити методику оцінки кризового стану підприємства, що враховуватиме виділення елементів економічної системи підприємства за окремими бізнес-процесами, що відповідають стадіям операційного циклу, в яких зародилася криза, а також ступеня глибини кризових явищ на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Оцінка кризового стану підприємства має здійснюватися з урахуванням усіх стадій операційного циклу випуску продукції, починаючи з нульової, передінвестиційної стадії, на якій відбувається дослідження вимог ринку, попиту та пропозиції, та приймається рішення про виготовлення певного виду продукції у достатньому обсязі, продовжуючи формуванням виробничих запасів та організацією постачання, безпосередньо виробництвом продукції, та закінчуючи збутом продукції та отриманням прибутків від її реалізації. Тому доцільно здійснювати оцінку кризових явищ, що можуть виникнути під час виконання таких бізнес-процесів підприємства, як маркетинг, постачання, виробництво, збут та розрахунки, фінанси (рис. 1).

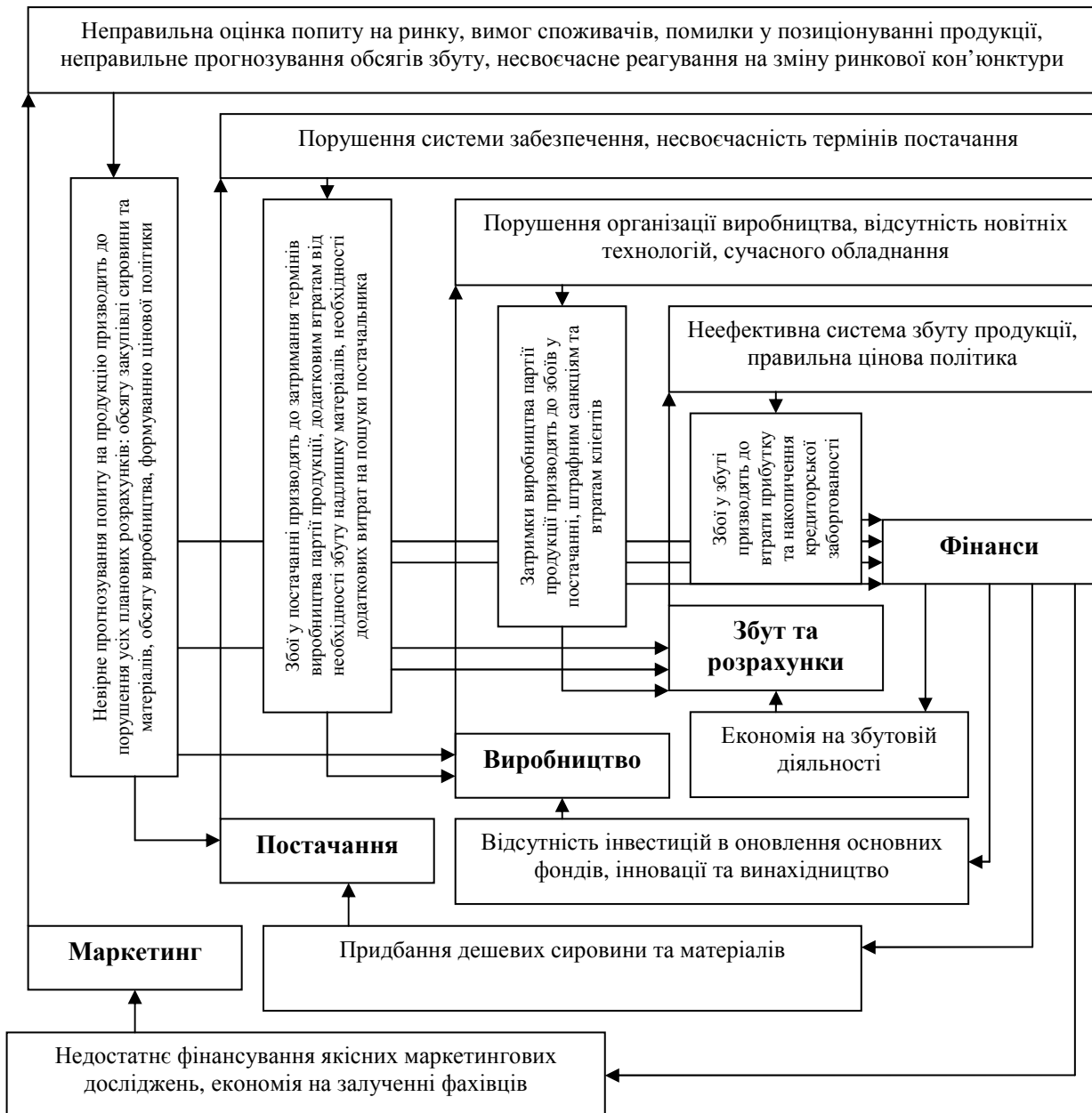

Рис. 1. Чинники, що впливають на імовірність настання кризового стану підприємства

Помилки на етапі здійснення маркетингових досліджень можуть спричинити неправильну оцінку попиту на ринку та вимог споживачів до продукції, що реалізується, в результаті чого буде неправильно прогнозований обсяг збуту, а відповідно неправильно складений план виробництва продукції та на основі й план постачання. Це, своєю чергою, призведе до недоотриманих прибутків або до збитків від нереалізованої продукції, надмірних витрат із-за прорахунків в обсягах

замовлення матеріалів, що позначиться на фінансовому стані підприємства. Порушення графіка постачань може спричинити збої у виробництві, простої обладнання та незавантаженість персонала. Це, своєю чергою, призведе до затримання постачання продукції споживачам. Наслідком цього можуть бути виплати штрафів та компенсацій клієнтам та погіршення іміджу підприємства, що звісно відобразиться й на фінансових показниках діяльності підприємства. Кризові процеси у виробництві, що можуть бути виражені у порушенні виробничого циклу виготовлення продукції, неефективній організації виробництва, зниженні якості продукції, підвищенні відсотка браку тощо, відобразяться й на реалізації продукції, оскільки покупці бажають отримувати свої замовлення у строк, належної якості та за відповідною ціною, а це знизить і доходи від реалізації продукції. А кризові процеси у збутовій діяльності та розрахунках, що характеризуються неефективною ціновою політикою, недосконалістю каналів розподілу, накопиченням кредиторської заборгованості, напряму здійснюють вплив на фінансовий стан підприємства.

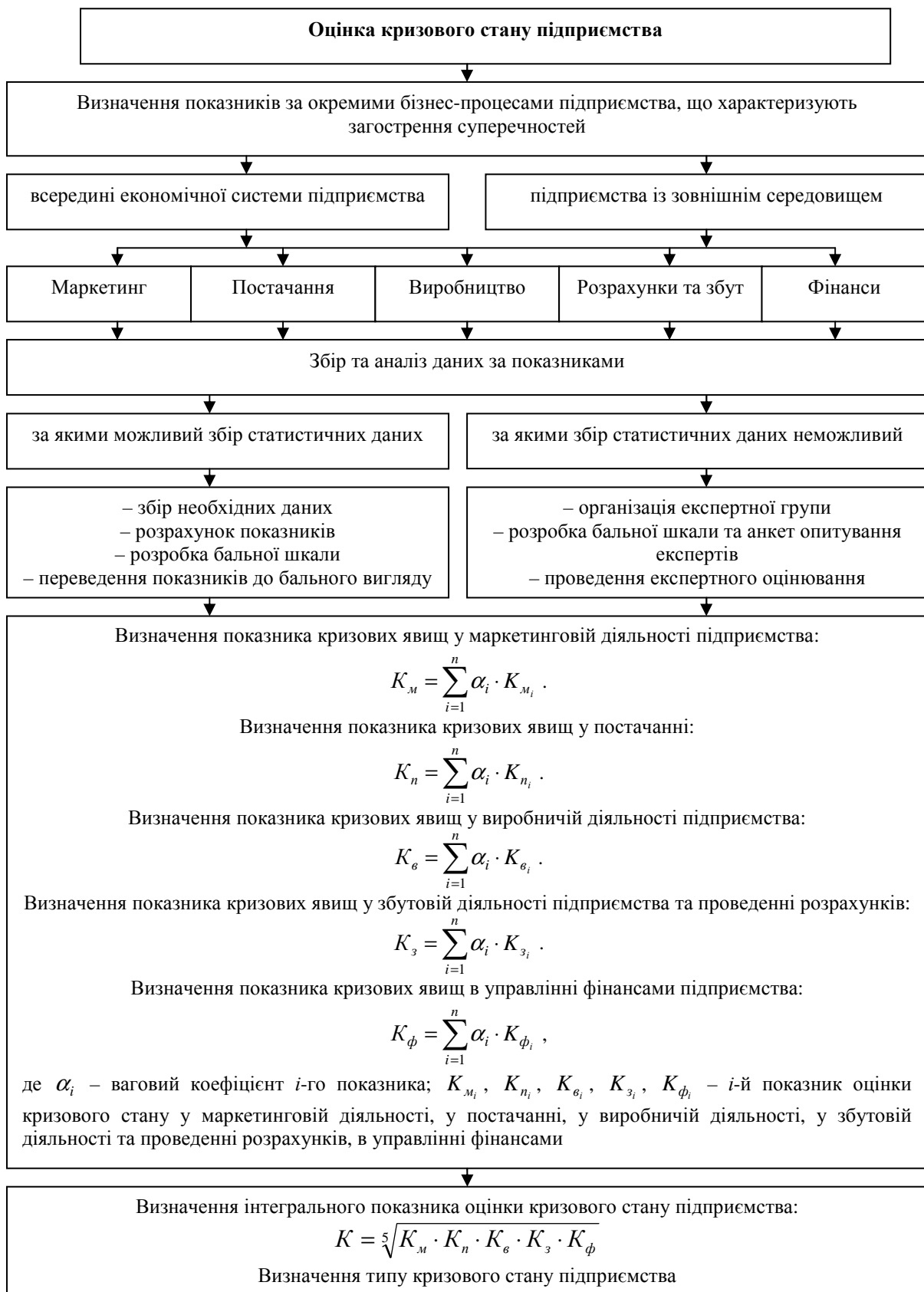
Отже, говорити про ідентифікацію кризових явищ на підприємстві через зниження обсягів продажу або фінансових результатів діяльності запізно, оскільки зародження кризових явищ могло статися на більш ранніх етапах операційного циклу виготовлення продукції. Фінансові показники характеризують діяльність підприємства за минулий період. Тому доцільним є детальний аналіз усіх бізнес-процесів підприємства з метою раннього діагностування кризових явищ.

Об'єктом оцінки кризового стану підприємства повинна стати господарська діяльність підприємства, а не тільки її фінансові результати. А предметом оцінки сама суперечність, що виникає всередині підприємства, а також між підприємством та його зовнішнім середовищем. Основні положення проведення оцінки кризового стану підприємства наведені в таблиці.

Основні положення проведення оцінки кризового стану підприємства

Об'єкт оцінки	Господарська діяльність промислового підприємства
Предмет оцінки	Суперечності, що виникають в процесі господарської діяльності між окремими елементами економічної системи підприємства та із його зовнішнім середовищем в перерізі окремих стадій операційного циклу
Суб'єкт оцінки	Економіст, працівник планово-економічного відділу, спеціаліст з економічної безпеки, зацікавлені сторони, зокрема кредитори, постачальники, замовники продукції підприємства
Джерела інформації	Фінансова звітність підприємства, результати опитування керівників та фахівців підприємства, дані дослідження ринку та статистична інформація
Методи оцінки	Аналізу та синтезу, експертний метод, рейтингова оцінка, економіко-математичні методи
Оформлення результатів оцінки	Таблиці та графіки
Результати оцінки	Інтегральний показник, за яким можна визначити імовірність кризового стану на підприємстві, матриця визначення кризового стану підприємства

Пропонується методика оцінки кризового стану підприємства, що здійснюється за таким алгоритмом (рис. 2). На першому етапі оцінки проводиться вибір показників за окремими бізнес-процесами підприємства (маркетинг, постачання, виробництво, розрахунки та збут, фінанси), що характеризують загострення суперечностей як всередині економічної системи підприємства, так і підприємства із зовнішнім середовищем. На другому етапі проводиться оцінка кожного показника за бальною шкалою. При цьому окремо оцінюються показники, розрахунок яких проводиться на основі статистичних даних, та показники, за якими збір даних неможливий, а бальна оцінка здійснюється із залученням експертів. На третьому етапі проводиться узагальнена оцінка кризових явищ за кожним бізнес-процесом на основі отриманої раніше бальної оцінки показників та їх коефіцієнтів вагомості. На четвертому етапі розраховується інтегральний показник оцінки кризового стану підприємства як середнє геометричне значення окремих узагальнених показників. Після чого здійснюється визначення типу кризового стану підприємства.

Рис. 2. Алгоритм проведення оцінки кризового стану підприємства

Висновки. Розроблена методика оцінки кризового стану підприємства, на відміну від існуючих, дає змогу під час проведення оцінки виділити окремі бізнес-процеси, що відповідають стадіям операційного циклу, в яких зародилася криза. Це дасть змогу виявити ознаки кризових

явищ на ранніх стадіях до того, як вони встигнуть відобразитися на фінансових показниках діяльності підприємства. Розрахунок інтегрального показника робить результати розрахунків однозначними та простими для використання під час прийняття господарських рішень.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована методика оцінки кризового стану підприємства повинна лягти в основу розробки економічного механізму антикризового управління на промислових підприємствах, особливістю якого буде виявлення та подолання кризових явищ на ранніх стадіях завдяки врахуванню наряду з фінансовими показниками показників інших аспектів діяльності підприємства.

1. Бочарова Н. А. Розробка алгоритму визначення кризового стану автотранспортного підприємства / Н. А. Бочарова, Р. С. Верьовка // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20(2). – С. 301–306. 2. Вербицкая Ю. С. Исследование методов оценки финансового состояния предприятия / Ю. С. Вербицкая // Бизнес Информ. – 2010. – № 6. – С. 40–49. 3. Городня Т. А. Механізм проведення діагностики кризового стану підприємства / Т. А. Городня, О. М. Піддубчишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10. – С. 181–185. 4. Даніч В. М. Визначення кризового стану підприємства / В. М. Даніч, Н. О. Пархоменко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 4. – С. 208–218. 5. Дмитриева Е. А. Особенности оценки финансового состояния предприятий Украины в условиях глобализации / Е. А. Дмитриева // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 130. Серія “Економіка і фінанси”. – С. 69–72. 6. Дядюк М. А. Прикладні аспекти економічної оцінки кризового стану підприємств роздрібної торгівлі / М. А. Дядюк, О. А. Круглова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 69–76. 7. Енина-Березовская А. А. Определение финансового состояния предприятия с целью последующего налогового планирования / А. А. Енина-Березовская // Бізнесінформ. – 2011. – № 2(2). – С. 51–53. 8. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: моногр. / О. О. Терещенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 268 с. 9. Терещенко О. А. Дискриминантная модель интегральной оценки финансового положения предприятия / О. А. Терещенко // Экономика Украины. – 2007. – № 8 – С. 38–44. 10. Федотова К. О., Савич Д. В. Оцінка імовірності настання кризового стану автотранспортного підприємства // Економіка транспортного комплексу: зб. наук. пр. – Харків: ХНАДУ. – 2009. – Вип. 14. – С. 111–120. 11. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін, Е. В. Негашев. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 208 с. 12. Мельниченко О. О. Сутність антикризового управління підприємством у сучасних умовах господарювання / О. О. Мельниченко // Економічний аналіз: зб. наук. пр. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 157–162. 13. Мельниченко О. О. Визначення економічної сутності кризи підприємства та основних її видів / О. О. Мельниченко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2015. – № 2. – С. 16–22.